

*Н.П. Шама,
аспірантка
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)
(Науковий керівник професор В.М. Коссак)*

Зміст спадкового договору

Ключові слова: *спадковий договір, істотні умови, предмет спадкового договору, відчужувач, набувач.*

Договірні умови фіксують у своєму змісті досягнення сторонами згоди, їх взаємне узгоджене рішення щодо всіх важливих з їхньої точки зору питань стосовно конкретного договору (предмета, ціни, строків, характеру та обсягу тих дій, які повинні бути вчинені сторонами, тощо), які отримують своє відображення у змісті договору.

Відповідно до ч. 1 ст. 628 ЦК України зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

З цього законодавчого положення слідує, що сторони є вільними у визначенні тих умов, на яких вони бажають укласти договір, але при цьому вони повинні включити до змісту договору й ті умови, які згідно з законодавством є обов'язковими для того чи іншого договору.

Якщо говорити про зміст спадкового договору, то треба зауважити, що у главі 90 ЦК, присвяченій правовому регулюванню спадкового договору, відсутні норми щодо того, які умови повинні бути включені до змісту спадкового договору, зокрема й ті, які треба вважати істотними. Лише у ст. 1305 ЦК йдеться про характер та момент вчинення набувачем тих дій, до вчинення яких він може бути зобов'язаний за спадковим договором.

Тому, оскільки відсутня спеціальна норма, треба виходити з загальної норми ч. 1 ст. 638 ЦК, що істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Предметом спадкового договору, з одного боку, є майно, на яке після смерті відчужувача набуде право власності набувач, а з іншого — ті дії, до вчинення яких за договором зобов'язується набувач.

Закон не конкретизує, яке саме майно може бути предметом спадкового договору. Тому треба виходити із загального поняття майна, даного у ст. 190 ЦК, згідно з якою під майном належить розуміти окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Однак видається, що предметом спадкового договору може бути лише рухоме або нерухоме майно і не можуть бути майнові права. Такий висновок слідує з самих норм ст. 1302 та ч. 1 ст. 1307 ЦК, відповідно до яких майно, визначене спадковим договором, переходить у власність набувача лише після смерті відчужувача, і на таке майно накладається заборона відчуження.

Вирішальне значення при визначенні того, що майнові права не можуть бути

предметом спадкового договору, мають два фактори:

1) майнові права можуть бути нечинними на момент смерті відчужувача;

2) на майнові права не можна накласти заборону відчуження, як цього вимагає норма ч. 1 ст. 1307 ЦК.

Якби у спадковому договорі відповідно до його назви мова йшла про право спадкування, то майнові права однозначно могли б перейти у власність певної особи в порядку спадкування, оскільки спадкоємець стає універсальним правонаступником у всій сукупності права та обов'язків, які належали спадкодавцю на момент смерті. Таким чином, за спадковим договором може бути передане у власність рухоме або нерухоме майно. Це, зокрема, можуть бути квартира, будинок, частина будинку чи квартири, земельна ділянка, автомобіль, цінні папери тощо.

Закон не обмежує в кількості того майна, щодо якого відчужувач може укласти спадковий договір. Тому набувач після смерті відчужувача може набути право власності одразу на кілька об'єктів, якщо про це була домовленість сторін.

Предметом спадкового договору може бути лише те майно, яке належить відчужувачеві на праві власності на момент укладення договору, і не може бути майно, право власності на яке у відчужувача може виникнути в майбутньому, оскільки на майно, визначене у спадковому договорі, нотаріус накладає заборону відчуження, а накласти заборону відчуження на майно, яке ще відчужувачеві не належить, просто неможливо. Таким чином, спадковий договір може бути укладений щодо кількох об'єктів рухомого або нерухомого майна, яке на момент укладення договору повинно належати відчужувачеві на праві власності.

Аби уникнути будь-яких непорозумінь щодо того, яке майно може бути предметом спадкового договору, ми пропонуємо доповнити гл. 90 ЦК статтею 1302¹ такого змісту:

Стаття 1302¹. Предмет спадкового договору

1. Предметом спадкового договору може бути річ, яка визначена індивідуальними ознаками і належить відчужувачеві на праві власності.

2. Предметом спадкового договору не можуть бути майнові права.

Спадковий договір є двостороннім договором, а тому обов'язки за договором покладаються як на відчужувача, так і на набувача.

На відчужувача не покладається обов'язок передати у власність набувача майно, визначене спадковим договором, бо право власності на таке майно переходить до набувача лише після смерті відчужувача. Але, зрозуміло, що після своєї смерті відчужувач передати майно не може, бо вже не є учасником цивільних правовідносин.

В цьому контексті зазначимо про недолік цивільного законодавства, яке залишило не регламентованим питання моменту набуття права власності за спадковим договором, адже у гл. 90 ЦК відсутня спеціальна норма з цього приводу, так само як і відсутня вона у ст. 334 ЦК, яка визначає момент набуття права власності за договором.

Відповідно до ч. 1 ст. 334 ЦК право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо договір підлягає нотаріальному посвідченню, то право власності за таким договором, хоч би й майно уже було передане, виникає лише з моменту такого посвідчення (ч. 3 ст. 334 ЦК). А якщо договір про відчуження майна ще й підлягає державній реєстрації, то право власності у набувача виникає з моменту такої реєстрації (ч. 4 ст. 334 ЦК).

Згідно зі ст. 1304 ЦК спадковий договір, хоча й підлягає нотаріальному посвідченню, однак не передбачає передання майна набувачеві за життя відчужувача. Тому керуватися в цьому відношенні нормою ч. 3 ст. 334 ЦК, яка є загальною, видається неможливим.

Право власності на майно відчужувача за спадковим договором не може

виникнути у набувача раніше моменту смерті відчужувача, що слідує з положень ст. 1302 ЦК. Нотаріальне ж посвідчення спадкового договору в даному випадку є вимогою, з дотриманням якої пов'язується дійсність спадкового договору, а не момент виникнення у набувача права власності на майно відчужувача.

Тому ми пропонуємо доповнити гл. 90 ЦК статтею 1302² такого змісту:

Стаття 1302². Момент набуття права власності за спадковим договором

1. Право власності на майно, визначене спадковим договором, виникає у набувача після смерті відчужувача, якщо договором не встановлений більш пізній момент.

2. Якщо предметом спадкового договору є майно, яке підлягає державній реєстрації, право власності у набувача виникає з моменту такої реєстрації.

На відчужувача покладається обов'язок не відчужувати майно, з приводу якого укладено договір [1, 72; 2, 631]. Хоча прямо в жодній з норм гл. 90 ЦК, присвяченій правовому регулюванню спадкового договору, не зазначається про цей обов'язок відчужувача, такий висновок слідує з норми ч. 1 ст. 1307 ЦК. Заборона відчуження майна, визначеного спадковим договором, фактично виконує в даному випадку функцію засобу забезпечення виконання зобов'язання, призначення якого полягає в тому, аби забезпечити належне виконання боржником свого обов'язку. Власне з тим, щоб забезпечити після смерті відчужувача набуття набувачем саме того майна, яке було визначене спадковим договором, на відчужувача й покладається обов'язок не відчужувати зазначене майно.

Однак вказане не означає, що на відчужувача покладається лише цей обов'язок. Виходячи з принципу свободи договору, закріпленого ст. 627 ЦК, сторони є вільними у визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. А це означає, що сторони договору на підставі взаємної домовленості можуть передбачити, що на відчужувача покладаються й інші

обов'язки, включивши відповідні умови до змісту договору.

Як уже згадувалося, право власності на майно, щодо якого укладений спадковий договір, належить відчужувачеві аж до моменту його смерті. З цього слідує, що до вказаного моменту відчужувач з деякими обмеженнями (внаслідок накладення на майно заборони відчуження) здійснює правомочності власника, тобто володіє, користується майном, а також розпоряджається ним в інших ніж відчуження формах. Відчужувач, зокрема, не може стосовно майна, що є предметом спадкового договору, укласти договір купівлі-продажу, дарування, довічного утримання або ж розпорядитися цим майном на випадок смерті.

Але відчужувач може використовувати майно, що є предметом спадкового договору, для власних потреб, отримувати з нього плоди та доходи, а також дозволити використовувати вказане майно іншим особам. Так, відчужувач може передати майно, що є предметом спадкового договору, на підставі договору найму в тимчасове користування іншим особам. Зрозуміло, що у зв'язку з цим якість речі, переданої в користування, може погіршитися. Тому набувач може бути зацікавлений у тому, аби річчю, яку він набуде у власність після смерті відчужувача, взагалі не користувалися, або ж не користувалися окремі визначені особи.

Крім того, треба допускати, що майно, визначене спадковим договором, може бути випадково знищене чи пошкоджене або знищене чи пошкоджене внаслідок недбалого ставлення відчужувача, а отже набувач після смерті відчужувача не зможе набути у власність вказане майно. Щоб забезпечити себе від такого ризику, набувач може наполягати на включенні до спадкового договору умови про те, що у разі випадкового знищення або пошкодження майна, визначеного спадковим договором, відчужувач зобов'язується замінити це майно на інше майно, визначене за погодженням сторін. При цьому, якщо така умова включається до змісту спадкового договору, то в ньому повинно бути

чітко визначено те майно, яке слугуватиме заміною майна, первісно визначеного у спадковому договорі, аби в подальшому уникнути непорозумінь. Адже набувач бере на себе конкретні обов'язки лише з огляду на вартість чи цінність для нього майна, яке він набуде після смерті відчужувача.

Таким чином, свої майнові інтереси набувач може забезпечити шляхом передбачення відповідних умов у договорі, звісно, якщо на це буде згода відчужувача. Якщо відчужувач погодиться на включення вказаних умов до змісту договору, то їх виконання стане для відчужувача обов'язковим, а недотримання розглядатиметься як порушення умов договору.

Із вказаного слідує, що за погодженням сторін на відчужувача може бути покладено обов'язок взагалі не передавати майно, що є предметом спадкового договору, в користування іншим особам; не передавати майно, що є предметом спадкового договору, певним визначеним у договорі особам чи категорії осіб; належним чином утримувати майно, що є предметом спадкового договору, з метою недопущення його знищення чи пошкодження; не вчиняти дій, які б могли призвести до знищення чи пошкодження майна, що є предметом спадкового договору, та інші обов'язки, щодо яких повинна бути досягнута згода сторін.

Якщо говорити про обов'язки набувача за спадковим договором, то згідно зі ст. 1302 ЦК ці обов'язки виражаються у виконанні розпоряджень відчужувача, а ст. 1305 ЦК конкретизує, що ці обов'язки можуть полягати у вчиненні набувачем певної дії майнового або немайнового характеру як до, так і після відкриття спадщини.

На наш погляд, з положень ст. 1305 ЦК слідує кілька суперечностей. По-перше, норма ст. 1305 ЦК передбачає, що набувач за договором може бути зобов'язаний вчинити певну дію після відкриття спадщини, тобто після смерті відчужувача. Але такі розпорядження відчужувача, якщо говорити термінологією ст. 1302 ЦК, вчинити певну дію після смерті відчужувача носять

характер заповідальних (тестаментарних), тобто розпоряджень на випадок смерті. На підтвердження того, що розпорядження відчужувача вчинити певну дію як майнового, так і немайнового характеру після його смерті носять характер заповідальних розпоряджень, свідчить і ч. 3 ст. 1307 ЦК, в якій зазначається, що відчужувач має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті. Якщо перевести цю норму в площину спадкового права, то в даному випадку йдеться про особу, яка здійснює функції виконавця заповіту, тобто виконавця розпоряджень на випадок смерті.

Однак обов'язок виконання вказаних розпоряджень після смерті відчужувача не може бути покладено на набувача, бо спадковим договором не встановлюється право спадкування, а отже набувач після смерті відчужувача не набуде статусу його спадкоємця, на якого й може бути покладено обов'язок щодо виконання розпоряджень на випадок смерті як майнового, так і немайнового характеру. Щодо майна, яке не є предметом спадкового договору, відчужувач може вільно розпорядитися на випадок смерті, склавши заповіт і призначивши у ньому спадкоємців. Саме цих спадкоємців вказані розпорядження відчужувача на випадок смерті і можуть стосуватися, а не набувача, який набуває майно не в порядку спадкування.

Спадковий договір, передбачений ЦК України, не є договором на випадок смерті, а є договором *inter vivos*, тому його зміст не можуть становити розпорядження на випадок смерті, а обов'язки набувача за договором повинні виконуватися ще за життя відчужувача. Крім того, передбачення законодавцем можливості покладення на набувача обов'язку вчинити певну дію після смерті відчужувача пов'язана з певними проблемами практичного характеру щодо забезпечення виконання набувачем таких обов'язків. У ч. 3 ст. 1307 ЦК вказується, що відчужувач має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті.

У разі відсутності такої особи контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини, у зв'язку з чим виникає декілька питань.

Якщо відчужувач призначає особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті, то постає вже питання про те, яким чином забезпечити здійснення такою особою контролю за виконанням набувачем своїх обов'язків, адже вона не бере на себе обов'язку здійснювати такий контроль і не отримує за це відповідної винагороди.

Якщо відчужувач не призначає особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті, то незрозуміло, чому ці функції повинен виконувати нотаріус за місцем відкриття спадщини (абз. 2 ч. 3 ст. 1307 ЦК), адже нотаріус за законом не може бути виконавцем заповіту. Про це повинен потурбуватися сам відчужувач. Крім того, майно, визначене спадковим договором, не має жодного відношення до спадщини, оскільки не входить до її складу.

Таким чином, проаналізувавши наведене, можна зробити висновок, що передбаченням можливості покласти на набувача обов'язок вчинити певні дії після смерті відчужувача законодавцем була зроблена невдала спроба виправдати саму назву договору — “спадковий договір”, оскільки включення до змісту спадкового договору, передбаченого гл. 90 ЦК, вказаних розпоряджень є несумісним із його законодавчим поняттям (ст. 1302 ЦК) як договору *inter vivos*, а не *mortis causa* та й пов'язане з неможливістю практичної реалізації положень ч. 3 ст. 1307 ЦК.

По-друге, у нормі ст. 1305 ЦК законодавець вживає термін “відкриття спадщини” і з цим моментом пов'язує вчинення набувачем тих чи інших дій за договором. На наш погляд, використання в даному випадку терміну “відкриття спадщини” є некоректним. Адже термін “відкриття спадщини” є характерним для спадкового права і вживається у зв'язку з набуттям майна у власність в порядку спадкування. Набувач же за спадковим договором не набуває

майна, визначеного договором, в порядку спадкування, на чому неодноразово наголошувалося. Таке майно не включається до складу спадщини, а тому й немає підстав пов'язувати момент виконання набувачем своїх обов'язків за договором з моментом відкриття спадщини.

По-третє, у нормі ст. 1305 ЦК йдеться про те, що набувач може бути зобов'язаний вчинити певну дію немайнового характеру. Але тут треба виходити з того, що предметом договору взагалі не можуть бути немайнові відносини. Тому за спадковим договором набувач може бути зобов'язаний вчинити певну дію лише матеріального характеру, бо про жодні обов'язки немайнового характеру в рамках договірною зобов'язання йтися не може.

У спадковому договорі набувач може бути зобов'язаний вчинити певну дію на користь третьої особи, визначеної відчужувачем. Такий висновок слідує з норми ст. 1305 ЦК, в якій йдеться про дії, які набувач може бути зобов'язаний вчинити, але немає застереження, що такі дії повинні бути вчинені лише на користь відчужувача. Тому сторони в договорі можуть передбачити, що набувач зобов'язаний вчинити певні дії на користь третьої особи, визначеної відчужувачем. Це, зокрема, можуть бути діти, батьки відчужувача, його близькі родичі і т.п. При цьому в умовах договору сторони можуть передбачити, що набувач за договором зобов'язаний одночасно вчинити певні дії на користь відчужувача, а інші — на користь третьої особи, бо для набувача загалом немає значення, на чію користь вчинити певні дії. В цьому аспекті набувача цікавить лише те майно, яке він отримає після смерті відчужувача, а також характер, обсяг та вартість тих дій, які він буде зобов'язаний вчинити на виконання своїх обов'язків за договором, а те, на чію користь він буде зобов'язаний вчинити такі дії, принципового значення для набувача не має.

Закон не конкретизує і навіть не дає приблизного переліку тих дій, до вчинення яких може бути зобов'язаний набувач. Відсутність в законі такого переліку дає всі

підстави говорити про те, що набувач може бути зобов'язаний вчинити будь-яку дію майнового характеру, про яку домовилися сторони. Це, зокрема, можуть бути дії з надання утримання і догляду, виконання певної роботи, надання певної послуги, періодичної сплати визначеної грошової суми, одноразової сплати певної грошової суми, еквівалентної вартості майна, визначеного спадковим договором, передання відчужувачеві у власність певного майна і т.п. Так, набувач може бути за договором зобов'язаний періодично (щомісячно, щоквартально) сплачувати відчужувачеві чи визначеній ним третій особі певну грошову суму в порядку забезпечення утриманням протягом якогось строку чи довічно. При цьому сторони повинні чітко передбачити в договорі, розмір та строки здійснення цих платежів. Він може бути зобов'язаний забезпечувати відчужувача чи визначену ним третю особу лікувальними засобами протягом певного строку чи довічно, причому в договорі повинно бути чітко обумовлено щомісячну грошову суму, в межах якої набувач зобов'язаний забезпечити відчужувача чи третю особу такими лікувальними засобами. Набувач також може бути зобов'язаний оплачувати медичні послуги чи медичну допомогу, яких потребує відчужувач чи третя особа, довічно або протягом певного періоду. При цьому сторони також повинні передбачити певну грошову суму, в межах якої може здійснюватися така оплата. Набувач може бути зобов'язаний забезпечувати відчужувача чи визначену ним третю особу путівками для санаторно-курортного лікування. При цьому сторони повинні передбачити, протягом якого періоду (наприклад, протягом 5 років з моменту укладення договору), в які строки (раз на рік чи 2 рази на рік) та в межах якої суми відчужувачеві чи визначеній ним третій особі повинні надаватися путівки. Він може бути зобов'язаний оплачувати у встановлені строки протягом передбаченого договором періоду відчужувачеві чи визначеній ним третій особі комунальні послуги, послуги за користування газом, електроенергією, телефонним зв'язком.

Набувач може бути зобов'язаний провести ремонт квартири, в якій проживає відчужувач чи визначена ним третя особа, причому сторони повинні в договорі чітко обумовити, який саме ремонт зобов'язується провести набувач — дрібний чи капітальний, його обсяги, строки та суму, в межах якої повинен бути проведений ремонт, щоб уникнути будь-яких зловживань з боку відчужувача чи третьої особи. Він також може бути зобов'язаний за договором одноразово сплатити відчужувачеві певну грошову суму, еквівалентну вартості майна, визначеного спадковим договором, так само як і передати у власність відчужувачеві певне майно. При цьому сторони повинні визначити в договорі строки вчинення вказаних дій.

Сторони на власний розсуд за умови досягнення згоди можуть передбачити у спадковому договорі й будь-які інші обов'язки набувача. Але в кожному разі сторони повинні чітко визначити ті дії, до яких зобов'язується набувач, їх обсяг, вартість та строки вчинення.

Що стосується прав, якими за договором наділені сторони, то відчужувач, зокрема, має право вимагати від набувача належного виконання ним своїх обов'язків, передбачених договором. У разі невиконання набувачем розпоряджень відчужувача, останній має право вимагати розірвання спадкового договору в судовому порядку. Таке право закріплено за відчужувачем законом (ч. 1 ст. 1308 ЦК). Однак сторони, виходячи з принципу свободи договору, можуть передбачити у договорі й інші підстави, за наявності яких відчужувач може вимагати розірвання договору. Крім того, сторони можуть погодити в договорі умову про те, що за наявності певних, передбачених договором, підстав відчужувач має право в односторонньому порядку відмовитися від договору.

Що стосується прав, якими за договором наділений набувач, то він має право вимагати виконання відчужувачем тих обов'язків, які покладаються на відчужувача законом, а також тих, які відчужувач погодився на себе взяти внаслідок домов-

леності сторін (наприклад, не передавати майно, визначене спадковим договором, в користування іншим особам). Крім того, закон надає набувачеві право вимагати розірвання спадкового договору в судовому порядку у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача (ч. 2 ст. 1308 ЦК). Сторони, однак, виходячи з того ж таки принципу свободи договору, можуть передбачити й інші підстави, за наявності яких набувач має право вимагати розірвання договору або відмовитися від нього в односторонньому порядку.

До змісту договору сторони також можуть включити умову про те, що за наявності певних, передбачених договором, обставин кожна з них залишає за собою право змінити певні умови договору.

У договорі сторони можуть також передбачити умови, які стосуються відповідальності сторін за невиконання чи неналежне виконання ними умов договору, оскільки у гл. 90 ЦК, присвяченій правому регулюванню спадкового договору,

відсутні спеціальні норми, що встановлюють підстави та розміри відповідальності його сторін.

Таким чином **істотними умовами спадкового договору** є умови про:

1) майно, яке після смерті відчужувача перейде у власність набувача (автомобіль, будинок, квартира, земельна ділянка, частина будинку чи квартири тощо);

2) місцезнаходження майна, якщо йдеться про нерухомість;

3) якісні характеристики майна;

4) склад та вартість майна;

5) дії, які зобов'язаний вчинити набувач відповідно до умов договору;

6) характер дій, які зобов'язаний вчинити набувач;

7) обсяги та вартість таких дій;

8) строки вчинення набувачем передбачених договором дій;

9) інші умови, на включенні яких до змісту договору наполягає хоча б одна зі сторін.

Список літератури:

1. Васильченко В. Розробка теорії спадкового договору на сучасному етапі // Вісник прокуратури. — 2003, № 11.

2. Цивільне право України. Книга 2 / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової — К.: Юрінком Інтер, 2002.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются условия, составляющие содержание наследственного договора, и определяются те из них, которые являются для наследственного договора существенными. В статье обращается внимание на некоторые проблемы обеспечения исполнения приобретателем тех обязательств, которые он обязан исполнить по договору после смерти отчуждателя.

SUMMARY

The article discloses terms forming the contents of the contract of inheritance and determines those of them which are considered to be essential. The article focuses attention on some problems of maintenance of performing acquirer's obligations which are to be fulfilled after alienator's death.

Рекомендовано кафедрою цивільного, господарського права та процесу

Подано 02.04.07